

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПСИХОЛОГИЧНА ИНТЕРВЕНЦИЯ ПРИ ТРУДНИЯ УЧЕНИЧЕСКИ КЛАС

Е. Димитрова¹

Специалист човешки ресурси в Сдружение Топливо
keiti_d@mail.bg

Резюме. Разглежда се процесът и основните етапи на психологична интервенция при трудния ученически клас като реално социалнопсихологично явление в българското училище. Акцент се поставя върху фигурата на училищния психолог – професионалистът, който е необходимо да диагностицира правилно степента на трудност на даден клас и да предприеме действия в посока на нормализирането му.

Ключови думи: интервенция, труден клас, психолог, училище, процес, етапи

Трудният ученически клас е малка социална група, която се характеризира със съществуването на социалнопсихичен климат, насърчаващ конфликтни взаимоотношения, слаб социален контрол над груповото поведение, изразена демотивация и в сравнение с нормалните класове, с по-високо проявени агресивни и деструктивни поведения на групово равнище (Димитрова, 2006).

Трудният клас се отличава със своя специфична структура. Водещ елемент в нея е *ядрото* – то е център на взаимоотношенията в класа и включва лидерите, които имат най-висок статус и престиж в групата и оказват негативно влияние върху членовете на класа. Броят им най-често варира между двама и пет човека. Лидерите са основният мотиватор и катализатор на агресивните прояви в групата. Вторият елемент на структурата, е специфично образувание – *обкръжение на ядрото*, в което са ситуирани популярните в класа юноши. Те не са признати за лидери и не са част от същинското ядро, но са му приближени. Членовете на обкръжението се придържат към поведенческите модели на лидерите и са основна движеща сила в агресивните прояви на трудния клас. Третият последен елемент,

е *периферията*. В нея се открояват две групи – в едната са юношите, които са най-слабо популярни в групата, но към които отношението на лидерите и последователите се характеризира с проява на безразличие. В другата, са аутсайдерите – „жертвените овни“ на ядрото (Димитрова, 2007).

Важно е да се подчертае, че трудният клас е нормален клас, претърпял развитие, но в отрицателна насока – клас, който се е видоизменил поради редица фактори, не само от външната социална среда, но и от вътрегруповите взаимоотношения и взаимодействия. Това не означава, че веднъж оформил се като труден, класът няма да може отново да стане нормален. Процесът не е необратим, защото с подходящите социалнопсихологични методи и интервенции трудният клас може отново да се върне към нормалното си състояние (Румянцева, Микляева, 2006).

В специализираната литература трудният клас е възприет като реално съществуващ в училищата и това не се подлага под съмнение. По тази причина повечето статии и монографии, свързани с този въпрос (Rodgers, 2006; Sorcinelli, 1994; Дрепер, 1987 и др.) не разглеждат възникването на трудните класове и техните механизми

на въздействие в детайли. Тяхната насоченост е предимно към начините за адекватно справяне с тях, така че отново да се установят като нормално функциониращи.

На този етап, българските преподаватели в средното училище имат недостатъчна подготовка върху теоретико-приложните модели за справяне с отклоненията в поведението на целите ученически групи, действащи като единен организъм, въпреки че има наши учени, които се занимават с проблема (например проф. д-р Иван Иванов, който през 2005 г. издава монография по този въпрос – „Мениджмънт на ученическия клас“). Българските учени говорят именно за управлението на ученическите класове, което като проблематика се развива от американските учени още от 70-те и 80-те години на ХХ век. Под управление на класа се имат предвид всички дейности и взаимодействия, планирани или спонтанни, които възникват в класната стая (Sorcinelli, 1994).

Ето защо, преподавателите се справят и с възникналия труден клас единствено в съответствие със субективните си педагогически убеждения, способности и опит (Rodgers, 2006). Техните действия не са съобразени с факторите на формиране на този вид класове, нито с научните методи за психокорекцията му и това, в повечето случаи, води до задълбочаване на проблемното поведение от страна на класа.

За българската специфика на трудните класове е важно да се създаде и система, чрез която да се диагностицират, да се дешифрират още в начален етап на формиране, което да е своевременна мярка срещу по-нататъшното им развитие.

По отношение диагностицирането и овладяването на трудния клас, в центъра

стои фигурата на училищния психолог. Той трябва да диагностицира този вид клас и да даде насоки за работата с него. Диагностика се извършва чрез различни методи: от наблюдение, през интервюта с преподавателите, до провеждане на изследване чрез въпросник за изследване на трудните класове (Димитрова, 2009). Фокусът на внимание е върху лидерското ядро на класа – от тази подгрупа е необходимо да започне същинското му овладяване (Sorcinelli, 1994). За да бъде успешен процесът с нормализирането на трудния клас е необходимо да се следва принципът на комплексността – при работата с този вид клас се включват не само съставляващите го връстници, но и преподавателите, работещи с него, родителите на юношите от класа, обкръжаващата го физическа среда. Не бива да се допуска капсулиране, от страна на преподавателите, на проблемите в ученическите класове, което е най-често срещаната причина за задълбочаване на конфликтите и модифицирането на един клас в хронично труден.

ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ ЗАДАЧИ НА ПСИХОЛОГА, ПРИ ДИАГНОСТИЦИРАНЕТО НА ТРУДНИЯ КЛАС, СА НЯКОЛКО:

- Да проведе разговори с класния ръководител на този клас, както и с всеки един от учителите, които му преподават. Те биха могли да дефинират онова, което виждат най-правилно. По-долу е представен примерен въпросник, чрез попълването на който могат да се ранжират всички класове в училището, да се определи степента им на трудност и в кои насоки се изразява тя.

ВЪПРОСНИК ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ (ПРИМЕРЕН)

Моля, не пропускайте нито един въпрос. Разчитаме на Вашата отзивчивост и искреност. Анкетата е анонимна.

1. На кои ученически класове преподавате? (Моля избройте ги по паралелки и букви)
2. Кои от тези класове са трудните, според Вас? (Моля избройте ги по паралелки и букви)
3. Моля, подредете трудните паралелки по степен на трудност в таблицата по-долу.

Отбележете с х или в.

Паралелка и буква	Труден в много ниска степен	Труден в ниска степен	Труден в средна степен	Труден в много висока степен	Изключително труден

4. Моля, отбележете в таблицата по-долу в какво се изразява трудността на всеки един от посочените трудни класове (можете да посочите повече от един признак).

Отбележете с х или в.

Паралелка и буква	Отказват да участват в учебната работа	Силно недисциплинирани са	Отношенията между учениците са твърде конфликтни	Всекидневно оказват психологически тормоз над учителя	Чувстват се безнаказани

- Задължително да присъства на няколко урока при различни преподаватели – по този начин може да оцени отношението на класа към личността на преподавателите и към техният стил на преподаване. Освен това ще установи дали класът прави разлика между преподавателите или ги третира по един и същи начин. Това е важно от гледна точка на стадия на формиране на трудния клас.

- Да си създаде представа за външния вид на класната стая – по-лошото физическо състояние на стаята (изпочупени столове и чинове, издраскани стени, изскубнати контакти, нарязани пердета, следи от запалване по кошчето за боклук и др.) от тези на останалите класове в училището говори за оформящ се или вече напълно формиран труден клас;

- Важно е и проследяването на груповата динамика – има ли лидери и колко са на брой, съществуват ли отделни подгрупи, чувства ли се напрежение сред юношите в класа.

- Друга стъпка, е да се прегледа училищната документация, свързана с конкретния клас – дневникът на трудния клас е изпълнен със забележки по дисциплината и

слаби оценки. В тези класове само за един учебен срок се наказват с предупреждение за преместване поне 4-5 ученика (обикновено това са лидерите, които са наказвани за осъществяване на тормоз и побой над други ученици), а почти всички юноши от класа са с наложени по-леки административни наказания – забележка от класния ръководител или директора, най-често за направени неизвинени отсъствия или за участие в агресивните действия (Зографова, 1987) на лидерското ядро.

След извършване на първоначалната диагностика и установяване параметрите на развитие на трудния клас се изготвя програма за коригиращи действия, която включва всички засегнати страни. Препоръчва се психологическата работа с родителите и преподавателите да се провежда под формата на семинари, тренинги, тематични срещи и др. Подобни системи от техники за справяне предлагат редица автори (Румянцева, Микляева, 2006; Rodgers, 2006). Тези системи са изградени на база стъпков модел.

Програмата за работа се изготвя за конкретния труден клас, като се отчита спецификата, причините за формирането

му, мястото и ролята му в живота на училището. Ето защо, се дава само основният алгоритъм, свързан с подобряването на трудната група. Съставителите на една от програмите за профилактика на насилието и агресията в трудните класове считат, че психологическата помощ свързана с този вид клас е добре да се извършва не само от училищния психолог, но да се включи и независима група експерти-психолози (извън конкретната училищна среда), сред които задължително да присъства експерт по групова терапия (Журавлева и др., 2011).

Времето, което се определя за корекция на трудния клас е не по-малко от един календарен месец. Общата структура на програмата трябва да включва в себе си начало на работата с класа, основен блок и завършващ стадий за изхода от работата.

**СТЪПКИТЕ, КОИТО МОГАТ
ДА СЕ ПРЕДПРИЕМАТ СА СЛЕДНИТЕ:**

I. Формиране на нагласа, свързана с необходимостта от психологическа помощ на трудния клас – когато се установи, че даден клас е с характеристиките на труден първото, което е необходимо да се направи е да се потърси подкрепата на родителите, преподавателите и училищното ръководство.

II. Установяване на факторите, формиращи агресивното поведение на дадена юношеска група: училищната среда, индивидуални фактори; семейни фактори; факторът връстници.

Рационализирането на проблема, разбирането на мотивите, които движат юношеското поведение в трудния клас ще спомогне родителите и преподавателите да не го отричат. Първоначалната, естествена човешка реакция, при наличие на страх от непознатото, е то автоматично да бъде отречено. Родителите са тези, които ще продължат работата на психолога в къщи, обсъждайки с детето си темата за насилието и агресията.

**НЯКОИ ОТ СЪТЪПКИТЕ, ПРИ
ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА РАБОТА С ТРУДНИТЕ
КЛАСОВЕ, МОГАТ ДА БЪДАТ СЛЕДНИТЕ:**

I. Осъзнаване на проблема – в тази първа стъпка се събира класа и се поставя проблемът искрено пред всички. На юношите от класа се казва, че в него са зачестили случаите на насилие и агресия, и те не успяват сами да се справят с тази ситуация, тъй като не владеят емоциите си. След това се разяснява целта на съвместната работа с психолога, във връзка с редуцирането на агресията и насилието в групата. На тези срещи преподавателите не присъстват.

II. Разреждане на негативните емоции, свързани с училищната среда – постига се чрез различни арт терапии. Например изпускане на емоциите чрез устни или писмени отговори на въпроси от типа на незавършени изречения, приказки, индивидуално или групово съставяне на разкази, стихове, анекдоти. Освен това индивидуално или групово изготвяне на лепенка или апликация на вътрешното състояние.

III. Корекция на самооценката на юношите от трудния клас – работата със самооценката на юношите е една от най-важните задачи при психологическата помощ на трудния клас, защото е свързана със себевъзприятието на юношите и промяна на отношението към самия себе си. Най-разпространените способности за работа със самооценката се заключават във вербализация на собствените положителни качества; организация на обратната връзка за положителните качества на участниците в групата; техники за самоанализ на личностните особености в груповото взаимодействие.

IV. Формиране на нагласа за конструктивно общуване – много често в трудните класове общуването не е ефективно и поради недостатъчното познаване на другите. В този смисъл се работи по следните направления: развиване на способности за ефективно предаване на информацията; развиване на способности за

ефективно възприемане на информацията; развитие на способностите за създаване на ефективно взаимодействие с партньорите в общуването.

V. Нормализиране на груповата структура – тук основното е да се обезпечи динамиката в статуса на груповите членове. Става дума за създаване на разнообразни форми на групова дейност, които биха изисквали от изпълнителите си различно преразпределение на функциите и задълженията, различна форма на управление, разкриване и реализация на различни личностни възможности и ресурси на груповите членове. Това означава да се предостави възможност на всеки един член на групата да открие дейност, която повишава неговия статус, променя груповата роля и променя отношението на останалите юноши към него. Тук са подходящи тренинги като „Аз в пространството на групата“, „Групов портрет“ и други.

VI. Развитие на сплотеността в групата – за развитието на сплотеността спомага всяка колективна дейност, насочена към постигането на определена цел. Това може да е подготовката за някакво мероприятие, оформяне на помещението за даден празник и дори почистването на класната стая. Повечето тренинги са ориентирани към приемане, основано на създадени условия за физически контакт между членовете на групата и приемане на регламентирани вътрегрупови дейности, когато решението на поставената задача зависи само от участието на всеки един от юношите. Такива са тренинговите игри „Редица“, „Кълбо“, „Колаж“ и много други.

В заключение, познанието за трудните класове ще доведе до систематично изучаване на характерните им черти и основни проявления в училищната социална мрежа.

Това познание ще подпомогне мениджирането на този вид клас и ще представлява един завършен цикъл – разпределяне на отговорностите между преподавателите, ръководството на училището, училищниците психолог и родителите, както и самите юноши.

ЛИТЕРАТУРА

- Димитрова, Е. (2006). Социалнопсихологични аспекти на трудния ученически клас, Сп. „Българско списание по психология“, 3: 62-80 .
- Димитрова, Е. (2007). Вътрегрупова и извънгрупова агресивност при еволюцията на трудния ученически клас. Сп. „Психологическа мисъл“, 3: 118-132.
- Димитрова, Е. (2009). Трудният ученически клас – реален социално- психологически проблем в училище. Сп. „Психологически изследвания“, 2: 47-53.
- Дреер, А. (1983). Преподаване средней школе США. Изд. „Прогрес“, Москва.
- Зографова, Й. (1987). Проблеми на агресивността у човека. Изд. „Наука и изкуство“, София.
- Иванов, И. (2005). Мениджмънт на ученическият клас. УИ „Константин Преславски“, Шумен.
- Румянцева П., А., Микляева. (2006). Трудный класс – диагностическая и коррекционная работа. Изд. «Речь», Санкт-Петербург.
- Rodgers, B. (2006). Cracking the hard class. Paul Chapman Publishing: London.
- Sorcinelli, M. (1994). Dealing with troublesome behaviors in the classroom. Handbook of college teaching, pp. 365-373.

БЕЛЕЖКИ

Журавлева, Т. М., Гнатюк, О.В., Михайлов А.Н., Палагина Е.В., Цымбал Е.И. (2011). Методические рекомендации (алгоритм) психолого-педагогической работы в трудном классе: профилактика насилия и агрессии в детском коллективе. www.c-psy.ru Отворен последно на 12.07.2013г.

OPPORTUNITIES FOR PSYCHOLOGICAL INTERVENTION IN DIFFICULT SCHOOL CLASS

Ekaterina Dimitrova

Abstract. *The process is treating along with the main stages of bruising psychological intervention at difficult school class as a real social psychological phenomenon in the Bulgarian school. Emphasis is placed on the figure of the school psychologist – the professional, who necessarily must diagnose the degree of difficulty of a class in proper way and to take actions of normalization the direction.*

Key words: intervention, difficult class, psychologist, school, process, stages.

Екатерина Димитрова е доктор по Социална психология. Защитила е дисертация на тема: „Социални полета на агресивни прояви в трудния ученически клас“ в департамент „Психология“ към ИИНЧ при БАН. Научните ѝ интереси са свързани предимно с агресивността в юношеска възраст и поведение на юношите в групите от връстници. Работила е пет години като училищен психолог, а към момента е специалист Човешки ресурси в голяма българска компания.

Ekaterina Dimitrova is doctor of social psychology. Defended a thesis: “Social fields in the aggressive manifestations in the difficult student class“ in the department “Psychology“ to IPHS BAS. Her research interests are connected mainly with aggressiveness in juvenile age and behavior of adolescents in groups of peers. Worked five years as school psychologist, and at the moment is a specialist human resources in a Bulgarian company.